

NO SEPAREU ELS INFANTS. Tot recordant la Marta Mata

Roser Reverter Oton

EAP-B-05. Badalona (sector A)

Membre de l'Executiva de Rosa Sensat del 1986 al 1989, i presidenta el darrer any

INTRODUCCIÓ

L'acte d'homenatge a la Marta, realitzat el passat 14 d'abril a les Drassanes Reials de Barcelona, va provocar que moltes persones revisquéssim la nostra trajectòria i el paper que ella hi va tenir. Per això, en parlar de la Marta, sembla inevitable que hom es remeti, abans d'entrar en altres aspectes, a la relació personal i/o professional que hi va mantenir. Inevitable, que no necessari; perquè és el seu pensament i la seva acció el que justifiquen per sí mateixes el que s'escriu sobre ella, malgrat semblar que és el coneixement personal el que legitima les opinions que, sobre la seva contribució a la renovació pedagògica del nostre país i de l'Estat s'expressen. Dit això, acomplirem amb aquesta litúrgia implícita.

El primer record que en tinc està vinculat a la meua primera participació en una Escola d'Estiu. Va ser l'any 1970. Era la 5ª Escola d'Estiu organitzada des de que es van reemprendre, en plena època franquista. Aquell any, per motius de seguretat, es va organitzar en cinc locals diferents; cadascun portava el nom d'un pedagog/a dels temps de la República.

Recordo que el contingut de la seva exposició era l'adquisició del llenguatge per part dels infants i l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura.. Però recordo, sobretot, la seva presència, la seva veu, el to que evidenciava la convicció i la seguretat, la passió en les idees que transmetia. I el sentiment que provocava estar davant d'algú que era un referent per als mestres que intuïem que era possible una altra manera de fer de mestre, de fer escola. Intuïció s'havia desvetllat llegint als clàssics del pensament pedagògic: Montessori, Freinet, Decroly,...

Aquella era una formació basada en la reflexió. No es limitava a transmetre activitats per a fer amb els infants, ens ajudava a situar-nos professionalment davant la realitat de l'exercici quotidià de la nostra feina, marcada encara per la ideologia franquista: transmissió de coneixements sense qüestionar la seva rellevància, disciplina basada en premis i càstigs –sovint utilitzant l'afectivitat-, oració a l'inici de la jornada escolar i mes de Maria, I també ens feia créixer personalment en l'intercanvi amb altres mestres amb qui compartíem inquietuds, dubtes, sabers. L'hora de dinar, l'excursió amb la Pilar Benejam com a "guia" d'un recorregut per una part de Catalunya que descobríem amb una nova mirada,... Tots aquells espais que ens oferien l'oportunitat de parlar d'idees, de llibres, de música,.... ; de nosaltres, dels altres i de tots i tot. En aquells moments, jo treballava en el parvulari d'una escola privada. Era una època en que no es tenia en compte l'edat ni la preparació per a desenvolupar aquesta feina, l'opinió generalitzada era que n'hi havia prou que "t'agradessin els nens". Quin alleugeriment trobar-me amb mestres, pedagogs, psicòlegs, sociòlegs, metges, artistes,... que no solament es prenién seriosament l'educació en els primers anys de vida, sinó que la reivindicaven com a fonamental. La Marta sempre va defensar el caràcter educatiu de l'Escola Bressol i del Parvulari, que tant temps es va trigar a reconèixer administrativament, superant la consideració assistencial –"guarderia"-, o de preparació per a l'aprenentatge d'allò que era considerat important: la lectura, l'escriptura i els nombres –"pre-escolar"- . La Marta Mata, en una entrevista amb ella i la Pilar Benejam, quan aquesta remarcava la importància de

la formació del professorat diu: "El meu primer nivell de prioritat no seria ni tan sols les escoles de mestres, sinó les escoles bressol. Un plantejament digne d'un sistema educatiu significa acordar la mateixa proporció de recursos a tots els nivells. No entenc que s'hagi de gastar més diners per a l'estudiant universitari que per a l'infant de l'escola bressol. L'escola bressol de zero a tres anys i el parvulari dels tres als sis són dues etapes fonamentals de la formació de la personalitat"[1].

Amb posterioritat vam coincidir en llocs i situacions diferents. Des de Barcelona a Saifores; des de aules, seminaris, assemblees, a despatxos. Arreu hi havia quelcom invariable: l'autoritat que irradiava.

La Marta arrelava les seves idees (a banda del profund coneixement de la història de la Pedagogia) en l'experiència viscuda a l'escola Pere Vila i a l'Institut-Escola, en les actuacions decidides de les institucions republicanes vers l'educació, reivindicava el mestratge d'Alexandre Galí, d'Angeleta Ferrer, d'Artur Martorell,... Per anar endavant ens cal saber d'on venim, ens cal mirar enrera per saber el camí recorregut i poder continuar amb el trajecte més clar. I és paradoxal que, els futurs mestres o pedagogs sàpiguen tan poc del Moviment de Renovació Pedagògica, nascut als anys 60, que tant va contribuir a canviar l'educació del nostre país, així com de les persones que el van fer possible.

Tinc el dubte si, en el seu cas, aquest desconeixement ha estat afavorit perquè la seva tasca política, els diferents càrrecs que ha ocupat, ha fet que prengué més rellevància la personalitat pública envers la intel·lectual. En tot cas, ni que fos així, no es justifica. Sense conèixer el què –i qui- ens ha portat on som, on anem?

NO SEPREU ELS INFANTS PER LA LLENGUA

Durant la discussió de la Llei de Normalització Lingüística, Marta Mata va defensar, amb la tenacitat que li era pròpia, que no s'havia de separar els infants segons la seva llengua familiar, ni en escoles ni en aules diferenciades. Aquest posicionament va permetre la vertebració de l'escola i de la societat al nostre país

En les primeres "Escoles Actives" de Catalunya, la llengua vehicular era el català, però els infants aprenien a llegir i a escriure en la seva llengua materna. La segona llengua - castellà per uns, català per als altres- s'introduïa quan ja tenien un cert domini del codi escrit. No recordo que fos tan difícil treballar amb 27 infants de 7 anys en dues llengües, com el procés de discussió en el claustre que va concloure amb la decisió que l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura fos en català per a tothom. El que no es va posar mai en qüestió va ser la no segregació dels infants per la seva parla familiar.

NO SEPARAEU ELS INFANTS PEL LLOC D'ORIGEN

"Volem que els nostres nens sàpiguen com es diuen i de quin poble són fills".

Aquestes paraules les va escriure Marta Mata "a tall de resposta" a la carta que el poeta Salvador Espriu va adreçar als mestres de Catalunya en l'acte poètic "Salvador Espriu i els mestres de Catalunya", realitzat el sis de juliol de 1981 al teatre Romea, en el marc de l'escola d'estiu, on se'ns encoratjava a construir conjuntament amb els infants i joves un valors d'humanisme democràtic i d'estimació a la nostra llengua i la nostra cultura. Era un moment de recuperació de la llengua catalana com a llengua d'ensenyament. En el text que acompanyava el programa es deia que "avui, els mestres, que estimem la llengua com l'artesa les eines i la noble matèria que treballa, ens apleguem a escoltar el poeta perquè volem aprendre a ésser poetes per estimar més encara, per conèixer i escampar aquesta llengua i ajudar a créixer amb aquest amor les noies i els nois del nostre poble".

Però, com també deia el poeta: "diverses són les parles i diversos els homes i convindran molts noms a un sol amor".

Actualment els infants que viuen al nostre país són fills de molts pobles, i tenen parles i noms diversos. I cal que sàpiguen com es diuen, i de quin poble són fills. I cal, també, que creixin en l'amor a la nostra llengua i al nostre poble.

Continua sent vigent el que s'expressa en la Declaració d'Escola Pública aprovada en l'XI Escola d'Estiu de Barcelona, el juliol de 1976, després de la discussió i aprofundiment en 15 grups de treball, de la declaració de l'any anterior: "L'escola ha de fer seva la tasca de sensibilització i de reflexió sobre el fet nacional català i ha de posar els mitjans perquè tots s'hi integrin per un igual. Això cal fer-ho a través d'una inserció concreta en el medi més pròxim com a punt de partida per al coneixement de tot el país, en tota la seva realitat nacional, en tota la seva problemàtica i des de tots els aspectes: geografia, història, economia, política, etc. En els nens d'origen immigrant cal conjuminar-ho amb la reflexió sobre la pròpia immigració i amb la informació adequada de la cultura d'origen, i això com a camí normal d'integració. És a través d'aquesta realitat nacional catalana que l'Escola ha de proporcionar als alumnes el coneixement de les altres realitats i ha de fomentar en ells l'esperit de pertinença a la comunitat internacional i de solidaritat amb els pobles de les altres nacionalitats"[2].

Les certes pedagògiques de la Marta Mata mai van tenir la pretensió

d'esdevenir dogmes. Com ella mateixa deia: "la formació dels infants per a la seva incardinació en una societat canviant exigeix un constant canvi-adaptació de l'escola i del mestre mateix en la seva tasca, un canvi, uns canvis no imposats, sinó cercats amb tota la capacitat del mestre orientada a contribuir a la millora de l'escola"[3].

La immigració dels darrers anys ha canviat substancialment la composició de l'alumnat de les nostres aules; aquesta realitat ha de fer replantejar com s'acullen les llengües i les cultures d'origen, com s'apropa als infants a la llengua catalana més enllà d'un coneixement que els permeti seguir-hi el currículum. I hem de ser honestos en respondre'ns si això és possible en centres on l'alumnat que prové d'altres països supera el 80%.

Segons les estadístiques d'aquest curs, l'alumnat estranger representa el 12% del total, del qual un 87% assisteix a centres públics, que escolaritzen un 60% del total d'alumnat. Però també la distribució d'aquests alumnes entre els centres públics és desigual. Les famílies immigrants tendeixen a cercar habitatges assequibles en els barris on hi viuen persones de la seva comunitat d'origen. Sovint la possibilitat de trobar aquests habitatges és deguda a que les famílies residents al barri es traslladen a d'altres amb millors condicions urbanístiques i d'equipaments. La població immigrada no s'afegeix, per tant, a la ja existent, sinó que la desplaça. El barri, i també els centres que hi estan ubicats, veuen així com augmenta el percentatge de població d'origen estranger –amb els reptes que suposa per a la cohesió del teixit social la integració de les diferències lingüístiques i culturals -. Aquest procés es repeteix en el cas de famílies amb pocs recursos, que només poden accedir als habitatges d'aquest barris. Per tant, els centres, sobretot els públics, tenen un percentatge d'alumnes estrangers molt superior a la mitjana, i un nombre elevat que presenta necessitats educatives derivades de la situació social i cultural, tant de la família com de l'entorn més proper. A l'esforç que han de fer els centres per adequar-se a les característiques dels infants i joves escolaritzats, cal afegir l'adreçada a apropar la cultura familiar i l'escolar[4].

Comprovem doncs com es va consolidant una doble xarxa escolar –les diferències augmenten cada curs -, sense que la publicació d'aquestes dades, i de les reflexions que es realitzen, provoquin actuacions que l'evitin.

La Marta Mata ens tomaria a dir : "No separeu els infants". No els separem pel seu origen i, en definitiva, per la classe social familiar

NO SEPREU ELS INFANTS PER LES CREENCES

La Marta, persona de profunda religiositat, va defensar sempre que la formació religiosa havia de quedar fora de l'escola que no ha d'imposar cap concepció política o religiosa de la realitat: "L'experiència feta per grups de creients de retornar la catequesi a la parròquia i caracteritzar l'escola només pel tractament dels valors comuns, és una iniciativa que aclaria i aplanava alhora la concepció i el camí de la formació religiosa i el de l'escola pública"[5].

Aquesta posició la va portar, en el Consejo Escolar del Estado, a utilitzar el seu vot de qualitat com a presidenta per a decantar el sentit de la votació sobre si la religió havia de quedar o no fora de l'horari escolar, quan s'elaborava l'informe sobre la LOCE.

NO SEPREU ELS INFANTS PER LES CAPACITATS

A l'Institut-Escola, on la Marta va estudiar –només un curs, el 1937-1938- no existien les qualificacions. Els nois i noies no obtenien un 6,8 o un 3,2 en les matèries; ni tan sols progressaven adequadament o necessitaven millorar. I aprenien; cadascú al seu ritme, tots sentint-se part d'un col·lectiu que compartia els coneixements, ajudats per uns mestres que combinaven el rigor acadèmic amb la flexibilitat en l'exigència, que feien seva l'afirmació del Pla General del CENU, del 1936, que: "El plaer és l'estímul indis-

pensable perquè l'esforç sigui perdurable i fecund". Plaer que es fonamenta no solament en l'atractiu dels temes objectes d'estudi i de les metodologies emprades, sinó també del que proporciona el coneixement quan s'ha desvetllat la curiositat intel·lectual que existeix en tot infant i tot jove. Ensenyar en aquest marc exigeix fonamentalment una gran confiança en els alumnes, i una gran seguretat en un mateix. I la certesa que educar té una funció més àmplia que la transmissió de coneixements, i que és independent dels sistemes de selecció social.

La declaració "Per una Nova Escola Pública Catalana" reempren, en un context substancialment diferent, l'ideal d'una escola per a tothom. En la "Definició pedagògica de la Nova Escola Pública" hi llegim: "Els subjectes d'educació especial, resultat de les profundes contradiccions de tot un sistema, han de ser assumits per totes les institucions del sistema.

La Nova escola Pública hauria d'assumir aquests nens en la majoria dels casos –que representa un autèntic canvi pedagògic- i s'hauria de proveir dels mecanismes específics per fer-ho. En segons quins casos caldrà crear institucions no marginadores ni proteccionistes, que permetin als nens ocupar el lloc social que els pertany.

L'educació dita normal i la dita especial haurien de cooperar a tots els nivells del seu treball per beneficiar la societat, els educadors i els mateixos nens d'un procés de socialització creixent"[6].

Tornant la paraula a la Marta, per poder-se anomenar pública, "l'escola ha de tenir els requisits que li permetin afrontar l'educació de tots i cada un dels infants, amb èxit, l'èxit d'ajudar-los a ser persones, ciutadans actius d'aquest món"[7].

NO SEPAREU ELS INFANTS PEL GÈNERE

En un dels homenatges la Maria Antònia Canals, - una de les set persones que van fundar Rosa Sensat- el que es va fer el dia 5 de maig al Centre Cívic de Nou Barris, ella ens recordava el perquè del nom de l'escola que hi va crear: Ton i Guida és el nom d'un conte en que els protagonistes són un nen i una nena. Es troben en una situació complicada, però arriben a sortir-se'n, no amb la intervenció d'éssers amb poders màgics, sinó per la seva astúcia, per la capacitat de posar-se d'acord, de crear complicitats, de no rendir-se. I així, és la bruixa, i no en Ton, qui acaba cremant-se al forn. No cal dir què, l'any 1962 en que es va iniciar l'escola, representava la bruixa. I tampoc cal dir que de bruixes, més o menys dolentes, sempre n'hi ha hagut i n'hi haurà.

També ens explicava que una escola li havia demanat que anés a explicar el perquè s'havia optat per un model en que nenes i nens aprenien junts. La Maria Antònia, amb la seva espontaneïtat, fruit de la convicció i de la claredat en expressar-la, els hi va dir que en tot cas eren ells qui havien d'explicar el perquè no feien coeducació, tenint en compte que infants, joves i adults, d'un i altre sexe, conviuen junts en tots els àmbits no escolars.

En un moment en que, coincidint amb l'allargament del concert econòmic a centres educatius que separen al infants i als joves per sexe, es divulguen estudis justificant la bondat d'aquesta opció en funció del millor nivell acadèmic que assoleixen, sobretot les noies, no podem obviar aquest tema com si fos quelcom ja resolt.

NO SEPAREU PSICOPEDAGOGIA I PRÀCTICA EDUCATIVA

Psicosociopedagogia. Així encapçala Marta Mata un dels apartats del text publicat al número 1 de la revista *Perspectives*, d'educació comparada, el 1985, editada a París per UNESCO, on narrava la trajectòria de l'Escola de Mestres Rosa Sensat. En ressaltem el primer paràgraf: "La concepció d'una pedagogia activa, destinada a conèixer i potenciar a fons les capacitats de tot tipus en

el marc escolar i en col·laboració amb la família i el medi social, conduïa certament a la concepció d'una pedagogia pròpia de cada comunitat, que plantegés les característiques de l'escola no només respecte a l'infant, sinó també respecte a la societat; no es podia pensar en el nen, en cada nen, abstractant-lo del context social, però tampoc no es podia pensar en el sistema educatiu convenient a una societat en concret sense tenir en compte el nen, tot el nen. Es tractava de la concepció de la pedagogia com una ciència en sí, interdisciplinària, una psicosociopedagogia, concretada sempre en un espai, en un temps, en un grup social, oberta necessàriament a un canvi en el qual els vectors externs són principalment els canvis socials amb els seus components d'acció i reacció cultural"[8].

Les característiques psicosocials que es definien per a la Nova Escola Pública en la declaració de 1977 eren:

- "que es doni més importància a la relació educativa que no pas al traspàs de continguts.
- que es subratlli el tracte individualitzat i personalitzat enfront de la massificació.
- que s'accentuïn els aspectes de col·laboració enlloc dels de competitivitat
- que s'admeti la diversitat de ritmes evolutius i de capacitats intel·lectuals.
- que es fomenti la participació dels alumnes a la gestió de l'Escola en comptes de mantenir una estructura jerarquitzada.
- que es cultivi en ella la recerca, l'adquisició de coneixements i la sistematització científica de cara a una utilització pràctica.
- que hi hagi un lligam entre teoria i pràctica –on la tecnologia jugui un paper fonamental- entre treball i estudi; que el treball sigui també un centre de la vida escolar
- que s'elimini la superespecialització i la parcialització de continguts.
- que es treballi en l'eliminació de les discriminacions contra la dona, i que es potenciï un treball concret i efectiu per superar mites, tabús i diferenciació de rols entre home i dona per tal d'eliminar els conceptes tradicionals de masculinitat i feminitat
- que acabi amb la separació de sexes i que es prengui com a base una coeducació amb tots els valors generals i amb tots aquells valors positius que s'ha atribuït fins ara a l'home o a la dona per separat. Aquesta coeducació crea unes noves relacions que al seu torn creen uns nous valors"[9].

No és suficient millorar la pròpia pràctica educativa, ni tan sols contribuir a que ho faci la de l'escola on es treballa. Aquesta va ser una convicció present des dels inicis de la Renovació Pedagògica. La Marta deia que: "... la bona escola no és només la suma de bones escoles, sinó que ha d'arribar a ser una política, assumida democràticament per tots. És també aquesta política la que pressuposem quan parlem de pedagogia"[10].

Calia situar el model d'escola que volíem per als nostres infants i joves, els principis que l'havien d'orientar, que caldria anar adaptant als canvis que la societat experimentava.

I això afectava –afecta- a tots els professionals de l'educació, amb independència de la nostra tasca: "... no és el mateix l'estudi de la pedagogia, de les ciències de l'educació, la formació de mestres generalistes i mestres especialitzats, la formació de tots aquells que d'una manera o altra treballen en educació, si l'educació es considera només un fet psicològic, propi de cada infant, una professió pròpia de cada mestre, que si es considera un fet social que comporta la satisfacció d'un dret de tots i cada un dels infants i, per tant, té el caràcter universal de les ciències i, alhora, el caràcter

concret de l'art amb que la ciència s'aplica a cada cas, i el caràcter polític de l'acció ordenada a la satisfacció d'un dret fonamental; caràcters que es realitzen en, i conformen un i diversificat model d'escola, amb consciència d'unitat, d'igualtat, i de diversitat alhora, un model tan divers com divers és el món, el mateix món, i el mateix model que anomenem, per això, escola pública. Així, reblant el clau, l'educació i l'escola públiques són l'objectiu del cultiu de la pedagogia, de les ciències de l'educació"[11].

Tot reconeguent els avenços en el sistema educatiu que des de llavors s'han produït, ens hem d'interrogar sobre el que no s'ha aconseguit encara, per a situar noves fites. Preguntar-nos no solament per la qualitat de les nostres escoles, sinó també per la funció social que a compleixen.

Per això, ENS CAL LA MARTA

Les escoles se'ns han omplert de sigles i noms: USEE, UME, Aules d'acollida, Aules Obertes,, com a eines de suport a l'atenció de l'alumnat. El professorat està ben preparat en les TIC, se li facilita el coneixement de l'anglès, rep formació especialitzada en àrees i metodologies diverses. Els centres apliquen plans d'educació emocional, en valors, en mediació, en resolució de conflictes; se'ls forma per a la utilització de les aules de ciències, d'informàtica, de les biblioteques, dissenyen i apliquen plans de millora en temes diversos... Aquests recursos incideixen en un augment de la qualitat. L'especialització en cap cas, però, hauria de suposar una parcialització en l'atenció i en el seguiment dels infants.

En els darrers mesos hem seguit les discussions sobre el nombre d'hores que els nens i nenes de 6 a 12 anys han d'estar a l'escola, sobre quantes d'aquestes hores s'han de destinar a cada matèria –i el treball per projectes, la transversalitat, el mètode global,....?. Hem llegit que la sisena hora permet aplicar metodologies més participatives –no ho haurien de ser tot l'horari lectiu?-, més

innovadores – no és inherent a la pràctica educativa la innovació constant?-. L'objectiu que els nois i noies que finalitzen l'ensenyament obligatori –que haurien de ser tots, i no les dues terceres parts com passa ara- puguin expressar-se oralment i per escrit en català, castellà i anglès és una fita coherent en el nostre entorn social i econòmic. Però cal situar el paper de cadascuna d'elles en el marc de construcció de sabers i de relació que és l'escola.

L'excel·lència del nostre sistema educatiu no té a veure amb una mitjana elevada en les notes dels alumnes, ni amb el prestigi que alguns centres puguin obtenir, crec que ni tan sols en el lloc que ocupi en el proper informe PISA. Té a veure amb la idea-força que encapçala aquest text, una idea aparentment simple, que ens aboca a reflexions complexes quan en considerem la seva aplicació. Un sistema educatiu excel·lent és aquell que no separa els infants i els joves ni per la seva llengua familiar, ni pel seu origen geogràfic o social, ni per les creences que li ha transmès la família, ni per les seves capacitats, ni per si és nen o nena, noi o noia. Està format per escoles que tothom senti com a seves: els infants, però també les famílies i el municipi, la societat i l'administració educativa.

I aquesta idea em retorna a l'homenatge a la Maria Antònia Canals. Quan apareixien les imatges dels edificis en que va estar ubicada l'escola Ton i Guida –el primer un barracó a la Vía Favència, sota una torre d'electricitat -, les fotografies de les activitats que s'hi feien, es palpava l'emoció de les persones que omplien el local, els records que els evocava: era “la seva escola”, la Maria Antònia, “la seva mestra”

Ens cal la Marta. Ens calen persones com la Marta, capaces de fer-se i de fer preguntes, en una societat que s'apressa a elaborar respostes que les estalviïn.

Ens cal la Marta, ens calen persones que, com ella, no solament s'interroguin sobre el què, el quan i el com, sinó, sobretot, sobre el per què.

Hi ha un bon nombre de professionals de la psicopedagogia –i només cal revisar la producció bibliogràfica dels darrers anys- que ens aporten elements i eines de reflexió sobre la teoria i la pràctica educativa. Però això no és suficient per transformar-la. Cal concretar la reflexió en propostes, i articular actuacions que possibilitin fer-les realitat, o si més no acostar-nos tant com sigui possible en un context i en unes condicions determinades. Això és el que va saber fer la Marta, “conservar l'alè de la utopia sense oblidar-se de sotmetre l'acció a les condicions de la realitat”, que segons Étienne Vellas és, ni més ni menys, el repte dels pedagogs.

Notes:

- [1] *Marta Mata-Pilar Benejam*. Transcrita per X.Febrés. (1987). Col. “Diàlegs a Barcelona”. Ajuntament de Barcelona-Editorial Laia,
- [2] *Per una Nova Escola Pública Catalana. Declaració de l'XI Escola d'Estiu de Barcelona* (1976). Barcelona. Rosa Sensat.
- [3] *32 anys de formació permanent*. (1998). Barcelona. Rosa Sensat-FORCEM
- [4] Amb això no volem caracteritzar la immigració com a problema, sinó com a realitat respecte a la qual s'han d'arbitrar mesures per a que esdevingui font de riquesa cultural per a tothom, i no d'empobriment per a uns quants.
- [5] MATA, Marta. (1999). *Discurs en l'acte d'investidura com a doctora honoris causa per la Universitat Autònoma de Barcelona*.
- [6] op.cit. 2
- [7] op.cit 4
- [8] MATA, Marta (1985). *L'escola de Mestres Rosa Sensat de Barcelona*. Perspectives d'educació comparada número 1. París. UNESCO
- [9] op. cit. 2
- [10] op. cit 2
- [11] op. cit 2

Correspondència amb l'autora: Roser Reverter Oton.
EAP B-05. Badalona (sector A). E-mail: revert@xtec.cat